

Szajbély Mihály

CSÁTH GÉZA, A FÜRDŐORVOS

A kérdezett író jelenlegi címe: Előpatakfürdő, Háromszék megye" - üzenté Csáth doktor úr R. Juliska nevű olvasójának az Érdekes Újság házi orvos-rovatában, amelyet 1914 áprilisától júliusáig vezetett. A kíváncsi hölgy kilétét alighanem örök homály fogja fedni, az író viszont nyilvánvalóan ő maga volt, Csáth Géza, aki súlyos morfinistaként, a fővárosi művészeti életben elszenvedett, vélt vagy valós sérelmeitől gyötörtén e távoli, Brassó melletti fürdőhelyen igyekezett nyári megélhetést találni magának. A vidéki, fürdőorvosi munka a persze korábban sem volt ismeretlen számára, még kevésbé a nyári fürdőhelyeken folyó élet. Szabadkán született, és első, még gyermekkori emlékei a közeli Palicsfürdőhöz kötődtek, ahová később is gyakran ellátogatott. Amikor pedig végképp távol került Szabadkától, almainak lett gyakran visszatérő tája e „pompás kis nyaralóhely”, a tó és a hatalmas park, a jellegzetes palicsi villák és szecessziós fürdőépületek, a nyári vendéglő és a nagyterasz. Nemrég előkerült, 1914-16 között vezetett naplójában (*Fej a pohárban*, Pb. 1997.) így fogalmazott egyik éjjeli látomásának rögzítése közben: „*Előérzetem van, hogy a harctéren elesem, és utolsó pillanatban a palicsi allé fog megjelenni előttem, zöld fűszőnyegével, sötét lombjaival, úgy, amilyenek gyerekkoromban láttam: az augusztus bronzarany napsugaraitól bearanyozva, mely aranyosbarna árnyékokkal, elhagyottan, nyári csendben - egy lélek sem jár.*” (1915. október 10.) Palicshoz kötődtek gyermekkorának első erotikus emlékei is: „*Régi női fürdő. Első szex(uális) kíváncsiságaim felébredésének színhelye. Ahol egész fürdési időt rászántam (nyolc-kilenc órára), hogy egy nőt meztelenül megnézzek. A kabinokba belestem, de nem a várt sikerrel.*” Kijárt Palicsra még pesti orvostanhallgatóként is, az otthon töltött nyári szünetek idején. Egy ízben a férfi fürdő mólójának végén egy fatáblával találta magát szemben, melyen a következő szöveg állt: „*Tilos a mólón és a móló vonalán túl a női fürdő felé úszni vagy csolnakázni! Rendőrkapitányság.*” És fültnúja volt annak, amint az úszómester egy diákot harsány hangon a zsandárokkal fenyeget, amikor az a tiltásról mit sem tudva túlúszik a tó vizén kijelölt képzeletbeli demarkációs vonalon. Csáth először nevet, majd bosszankodik, és fullánkos kis glosszában ad hírt minderről a Bácskai Hírlap 1906. július 4-i számában: „*Ha az a tábla az ítélet napja - vagy csak tíz év óta is - lógna ottan, nem szólnék egyszórt se. De hogy pár hét vagy hónapja akasztották oda, ezt gyalázatosságnak tartom. Most, a XX. században jut valakinek eszébe, hogy a túlhaladott és embertelenül buta középkori erkölcsök nevében kiadjon ilyen rendeletet. Most, amikor az egész szociális morált, az iskolát és az életet a természettudományi gondolkodás és természetes erkölcs alapján rendezzük be: most mernek eljönni ilyen obskurus tilalommal, melynek (aj legkezdetlegesebb és legalacsonyabb nyárspolgárerkölcs a sugalmazója. Ha eddig ott lett volna a tábla,*

most le kellett volna venni”. A cikk vége felé pedig kijelenti: „*A fiúk csak hadd pislogjanak a nők felé; ezt a gravitációt ugyan a rendőrkapitányságok nem fogják tudni rendeletileg megszüntetni. - Nem képzelek poétikusabb, szebb dolgot, mint egy fiatal, szépizmú fiút, aki merész inakkal, kimeresztett szemekkel és dobogó szívvel úszik a titkok eme szentélye felé. Messziről bepislant a függöny megé, meglát egy fehér lábacsát, egy kövér formás kart. - És álmodik hozzá.*”

A kik ma ellátogatnak Palicsra, megcsodálják a hatalmas parkot, a tóparti sétányt, a szépen restaurált századfordulós fürdőépületeket, a Csáth-novellák jónéhány ismerős helyszínére figyelhetnek fel. Ha kedvük támad, még a zoknijukat is teletölthetik a finom palicsi (azaz batizi) homokkal, mint az *Emlékirat eltévedésemről* című novella gyermekhőse, aki megállapítja, hogy az adriai tengerpart főenyével ellentétben az itteni homok „*literszámrá és állandóan harisnyában viselve a legcsekélyebb kellemetlenséget sem okoz, sőt ellenkezőleg, a cipő hordásának különös jóleső érzést kölcsönöz.*” És végigsétálhatnak a főallén, amelynek végén a hűvösödő és párás szeptemberi éjszakában a báró bukkant fel egykor, az Eroica című novella főhőse, hogy halálos betegséggel a testében még egyszer magához ölelje a pihegő lányokat a szezon utolsó bálján. És Palicson játszódik *A kék csónak* története is, melynek főhős-elbeszélője augusztustól kezdve minden nap várja Chloét. Hiába, a lány nem érkezik, elmúlik a szeptember és október lesz lassan, a fürdő kiürül, a vendéglős elbocsátja alkalmazottait, néptelen lesz minden és ősziesen melankólikus, a fürdőbe pedig „*fürdeni csak a fürdőorvosját.*”

Ez a novella először 1907-ben jelent meg a Budapesti Naplóban. Hat évvel később Csáth Géza maga is eltöltött fürdőorvosként egy szezont Palicson, az 1913-as év nyarat. Ilyetén ténykedésének utolsó előtti helyszíne volt ez. Utána már csak az imént említett Előpatak következett; onnan vonult be katonaorvosnak a világháború kitörésekor. Miután morfinizmusa miatt ideiglenesen elbocsátották a hadseregtől, 1915 júliusában egy jó hónapra még visszatért a háromszéki fürdőhelyre, de a következő év nyarat a háborús viszonyok miatt már kénytelen volt a Debrecen melletti Földesen eltölteni, ahol 1915 októbere óta egyszerű falusi orvosként dolgozott. „*Fürdöm pedig nem nyit, tehát maradunk*” - írta Kosztolányinak 1916. június 13-án kelt levelében, miközben azzal vigasztalta magát, hogy „*A falu kellemesen hűvös, tele van fával, mint egy fürdőhely.*”

Csáth Géza, azaz Brenner doktor fürdőorvosi pályafutása 1910-ben Újtátrafüreden kezdődött. Egészen pontosan segédorvosként tevékenykedett ezen a nyáron, az ottani tüdőszanatóriumban. Egyetemi tanulmányait már befejezte ekkor, de még nem volt az általános és önálló orvosgyakorlatra feljogosító diploma birtokában. Ezt ugyanis egy 1901-ben kiadott rendelet értelmében

csak további egy év kötelező kórházi gyakorlat után vehette át a kar dékánjától. A gyakorlat igazolására a jelöltek a mai egyetemi indexre emlékeztető könyvecskét kaptak, melybe havonta bejegyezték a különböző kórházakban eltöltött időt. Csáth könyvecskéje fennmaradt. Belőle tudjuk, hogy Brenner József 1909. november 1-jén kezdte meg a kórházi gyakorlatot a budapesti királyi magyar tudományegyetem elme- és idegkórtani klinikáján, majd négy hónap elteltével a székesfőváros dunabalszéli köznevelési iskolájában dolgozott a sebészeti, majd a szülészeti osztályokon. Orvosdoktori diplomáját 1911. május 3-án kapta meg. Azért ilyen későn, mert az egyéves gyakorlatot 1910 nyarán a tátrai tartózkodás kedvéért több hónapra megszakította. Ottani munkájáról is kapott ugyan elismerő hangú, német és magyar nyelvű igazolást a szanatórium főorvosától {„Alulírott igazolom, hogy dr. Brenner József úr a vezetésem alatt álló szanatóriumban (Tüdő- és gégebeteg szanatóriuma) 1910. május 1-től 1910. november 1-ig mint segédorvos működött, amely idő alatt minden tekintetben a teljes megelégedésemet és elismerésemet kiérdemelte”, ez az intézmény azonban nem szerepelt a gyakorlat helyszínéül választható kórházak listáján.

Arról a tényről persze, hogy az 1910-es év nyarat Csáth a Tátrában töltötte, már korábban, az említett gyakorlati könyv és az idézett igazolás előkerülése előtt is tudott a szakirodalom. Sőt tudni lehetett azt is, hogy vélt tüdőbaját szerette volna kikúrálni a hegyi levegőn. *Morfinizmusom története* című feljegyzésében röviden beszámol a Tátrafüreden töltött hónapokról, és emleget egy Jolán nevű nőt is, aki iránt érzett vonzalmat: „Július elején (...) mind nagyobb és nagyobb hullámokat kezdett vetni. Az asszony nem akarta mutatni, hogy viszonzszeret, én reszkettem érte.” (Napló, Szekszárd 1989. 111.). A morfiomadagok akkori hirtelen emelkedésének e nem kellőképpen viszonzott vonzalomban látta a legfőbb okát. Az asszony távozása után megszabadult a szertől, majd augusztusban megérkezett Olga is, és vele „édes napokat” élt át. Jolán azonban nem ment ki a fejéből. „A távollévő asszony leveleit (...) százszor is elolvastam, és minden fortélyomat összeszedtem, hogy ott maradt barátnőjével, H-néval beszélhessek róla. - Olykor rossz hírek érkeztek felőle. Ilyenkor haladék nélkül 0,01-0,07 grammot vettem magamhoz.” (i.m. 112.) A következő év nyarat Stószon töltötte, ugyancsak fürdőorvosként. Júniusban innét ment el meglátogatni Jolánt Újtátrafüredre... „A viszontlátás nagy csalódással járt. Tisztán éreztem, hogy ez a nő képtelen arra a nagy izoldo-szerű odaadásra, amelyet neki szupponáltam, s folyton attól félt, hogy bennem egy professzionátus nőcsábász rejlik, és az az elhatározása torzítja vonzalmát, hogy egy bravúrvállalkozásnak eshetik áldozatul. Csak este, amikor könnyű, nyitott nyakú selyemblúzban átölelt, és éreztem, hogy nincs rajta nadrág, se alsószojnya, akkor tudtam meg kétségbeesett és mohó csókjából, hogy az enyém akar lenni. Most már nem kellett. Menni akartam. Nem volt kedvem, vágyam, impulzusom és condomeom... Félttem, hogy helyre nem hozható károkat okozok neki, és nem lesz képes többé a családjában megmaradni. Ma is úgy érzem, hogy jól cselekedtem, hogy nem coitáltam meg.” (i.m. 115-116.)

A történet vége tehát csalódott, prózai, kiábrándult és józan egyszerre. Kezdeté viszont őszinte és mély vonzalmat ébresztett Csáthban; erről tanúskodik az a novella és naplófeljegyzés határán álló töredéke, amelyet ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őriz. Sorait egy sima lapos iskolai füzetbe írta, két részletben. Az első rész ceruzás, láthatóan lendületes és gyorsan papírra vetett, de jól olvasható, tágas írás; leginkább olyan, mint azoké a kéziratoké, amelyekben Brenner doktor a betegeinek a mondatait igyekezett szóról szóra rögzíteni. Ott azért alakult sietősre az íráskép, mert egyetlen szót sem szeretett volna elveszíteni; itt nyilvánvalóan az ihletett pillanat ereje sürgette gyors munkára. „Jolán volt az első nő, akit határozottan szerettem (...) Az első nap, ahogy a fürdőre érkeztek a férjével, feltűnt nekem. (...) Az étterem sarkában, amint egy asztalnál kettecskén ebédeltek, láttam meg először. A hatás csodálatos, édes kategórikus volt (...) Az egész bensőmben mint valami óriási, mélyen fekvő zenekaron zengett, énekelt ez az asszony, ez a drága sápadt arc, ezek a bársonyos őzike szemek, ezek az elrajzolt nagy rózsaszín ajkak, melyek a lányos szubtilis vonásoknak valami szemérmetlen és titkolhatatlan buja accentust kölcsönöztek.” A ceruzás rész a tátrai táj leírásának szavaival zárul, melyet Csáth minden valószínűség szerint azonnal újraolvasott és a még mindig a kezében lévő ceruzával itt-ott kihúzott, javított, beszúrt, egy-egy szót. A második rész írásképe egészen más: nyugodtabb és ráérősebb, a tollal formált betűk jobban ragadnak egymáshoz, a sietősségre jellemző tágasságnak nyoma sincsen.

Nehéz megmondani, hogy mennyi idő telhetett el a két rész rögzítése közben, de az nagyon valószínűnek tűnik, hogy mindkettő 1910-13 táján keletkezhetett. Sorait Csáth talán már 1910 nyarán papírra vetette, folytatásától pedig éppen a megélt csalódás vehette el a kedvét. Igaz, a novella elbeszélője 26 évesnek mondja magát, Csáth pedig csak 1913-ban érte el ezt az életkort, amikor már Palicson töltötte fürdőorvosként a nyarat.

Lehet, hogy a történet rögzítésére a régi élmény felidézése, intenzív újraélése nyomán a palicsi park öreg fái alatt került sor?

De talán máris túlságosan messzire mentem a találgatásokban, író és elbeszélő azonosításában. Tény azonban, hogy ez az írás, tekintsük akár napló, akár novella töredékének, szemléletesen tanúskodik az életnek arról a végtelenül érzéki, ugyanakkor nagyon finom és intellektuálisan átélt, tudatosított élvezetéről, ami Csáthra olyannyira jellemző, amire mindig is vágyakozott. Azokról a pillanatokról, amikor az élet áradó zeneként ölelte őt körül; az ihlet pillanatairól, amikor képes volt érzékelését a kívülálló számára is érzékelhetővé tenni.

Tátrafüred után tehát a felvidéki Stósz volt Csáth fürdőorvosi pályafutásának következő állomása. Az itt eltöltött nyárról szintén megőrizte a bizonyítványt az OSZK-beli hagyaték: „Alulírott hitelesen bizonyítom, hogy dr. Brenner József orvostudor úr az 1911 évi teljes fürdőidény alatt az igazgatásom alatt álló Stószfürdőn és vízgyógyintézetben segédorvosi minőségben működött, mely idő alatt bő alkalma volt magát a vízgyógyászati, az orvosi massage, s a tüdőbetegségek speciális gyógyke-

zelésében kiképezni, és ezen idő alatt általános és alapos orvosi tudásának számos tanújelét mutatta. - Kelt Stószfürdőn 1911. szeptember hó 1-én. - Dr. Czifusz Dezső kir. tanácsos, Stószfürdő igazgató főorvosa". Ot-tani tevékenységéről csak annyit tudunk, amennyit ő ma-ga elárul a *Morfinizmusom története* című naplójegyzet-ében. Soraiból kiderül, hogy e kis nyaralóhelynek írta *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* című orvosi szakkönyvét, miközben egyre nagyobb morfiomadagok-kal igyekezett a nyugodt munkához megfelelő közérzetet biztosítani önmaga számára. A könyvvel négy hét alatt végzett, de július elejére már holtápadt volt az egyre növekvő adagoktól. Ekkor érkezett öccse, Dezső, és az ő segítségével, haladéktalanul megkísérelte a méreg elvo-nását, de csak csökkentést sikerült nyár végére elérnie, teljes mentességet nem.

A következő idény, az ugyancsak felvidéki Stubnyafürdőn töltött néhány hónap híresült el leginkább a Csáth-olvasók körében. Az 1912-edik év nyaráról szóló visszaemlékezését alighanem olyanok is szép számmal böngészik ma is enyhe gerinctáji borzongások közepette, akik Csáth-novellát soha nem vesznek a kezükbe. A szerelmi kalandok erotikus, helyenként egyenesen pornográf leírását tartalmazó sorok egyébként sokáig csak kéziratban terjedtek, mígnem az újvidéki *Híd* című folyóirat 1988-as évfolyamában közreadta az őket magában foglaló naplót, mely azóta könyvfor-mában is többször napvilágot látott (Szekszárd, 1989; Budapest 1995). E kiadások filológiai szempontból nem hitelesek. Az eredeti kézirat változatlanul lappang, a má-solatok másolatai nyomán készült lenyomatok esetében pedig a szövegromlást aligha lehet kizárni. A ma ismert feljegyzéseknek egyébként csak a kisebbik része valódi napló. A stbnyafürdői nyár eseményeit, pontosabban azt, hogy fürdőorvosként miként kaparintott meg minden valamirevaló nőt, nem azonnal, napról-napra rögzítette, hanem később, az ősz folyamán vetette papírra őket. Nyilvánvalóan szinte együltő helyében, valamely szexuális absztinencia idején. Talán a Liget Szanatóriumban, el-vonókúrán töltött napjainak egyikén ragadott tollat, ami-kor megrohanták a régi emlékek, melyeknek már a fel-idezése is némi kielégüléssel szolgálhatott.

Az 1913-as és 14-es fürdőidény, a palicsi és az előpataki nyár történései ismét kevésbé ismertek. Utóbbi-ról csak annyi bizonyos, hogy Csáth nem keresett rosszul. *Fej a pohárban* című, újabb naplójából kiderül, hogy amíg 1914-ben publikációkért összesen 1310 ko-rona honoráriumot kapott, katonarvos fizetése pedig

295 korona volt havonta, addig az előpataki csonka, háború által megszakított szezon idején 3800 koronát keresett. Az év végi számvetés után gondosan fölvázolt, következő évre szóló előirányzat szerint pedig az eljövendő fürdőszezonnak 8000-9000 korona bevételt kellett volna hoznia, míg az Érdekes Újságtól mindössze havi 70-80, a Magyarországtól 40-50 korona honoráriumot remélt.

A fürdőorvosok tehát a jelek szerint jól kerestek, annak azonban ára volt: a biztos egzisztencia hi-ánya, a létbizonytalanság. Erről tanúskodik Csáth elő-adása, *A fürdőorvosok helyzetének javítása*, melyet az 1914-es országos balneológiai kongresszuson tartott. Szavaiból kiderül, hogy a fürdőorvosi szerződés több-nyire csak egy-egy idényre szólt; ez okozta azt, hogy a fürdőorvosok jelentős része bizonyos idő után állan-dóbb, biztosabb foglalkozás után nézett. Annak ellené-re, hogy a fürdőkön folyó munka igazán lelkesítő lehe-tett volna számukra, hiszen itt minden rendelkezésükre állt a legjobb terápiai eredmény elérésére: „(...) *elsősorban a pénz, azután a jó levegő, a rendes környezettől való különváltság, sokszor a jó konyha is, tovább az az állandó orvosi ellenőrzés, amire egyébként csak szanatóriumi elhelyezés ad módot*”. A pillanatnyi állapot vázolója után Csáth részletesen kidolgozott ter-vezetet adott elő a fürdőorvosi állások állandó jellegű-vé tételére. Az új helyzetben az országos balneológia egyesületnek döntő szerepet szánt: e szervezetnek kellett volna örködnie mind a fürdőtulajdonosok, mind a für-dőorvosok érdekeinek érvényesülése felett. Előadása elején és végén is hangsúlyozta, hogy javaslatának megvalósítása nem csupán az orvosok, hanem a tulaj-donosok és általában az egész magyar balneológia ér-dekét szolgálná, hiszen „(...) *eminens érdeke az összes magyar fürdőknek, és itt a kisebb fürdőkre gondolok, hogy fürdőorvosokul ne csak a kényelmes nyaralásra és kalandokra vágó fiatalembereket, hanem a tudomá-nyért és a gyógyításért komolyan lelkesedő orvosokat lehessen megnyerni*.”

Csáthnak nyilván mélyen igaza volt, amikor ezt a mondatot leírta, de talán nem tévedek nagyot, ha feltételezem, hogy lehettek a teremben néhányan, akik nyári kalandjainak ismeretében összemosolyogtak szavai hallatán. Pedig nem volt teljesen igazuk: a nőcsá-bász, esténként gumitalpú cipőben, zseblámpával és condommal vadászatra induló Csáth egy pillanat alatt kijózanodott és betegére figyelő Brenner doktorrá vált, ha valami bajt észlelt kiszemelt áldozatánál.

